

بەنگىنى زىبارى.. ھەلبەستقانى دوور ژ وەلات و كوردپەرور

زىرەقان غىياس محەمەدئەمىن

رزگار جەمال شىخو

پىشەكى

مرۆف د نارف سروشتىدا مرۆفەكى چقاكييه، ھەبوون و مانەفە و بەردەوامىيا ئەوى بىي پەيوەندىكرنى ل گەل مرۆفەين دى كارەكى ب ساناهى نىيە، لەوما رىكخستنا پەيوەندىيان د نابقەرا چىن و نەتەوہ و گرۇپ و كۆمەلەين مرۆفاندا بوويە پىدقايە كا فەر بو ژيانى، چونكى دوور ژ ئەقان پەيوەندىيان مرۆف نەشيت بژيت. ژبەرکو ئەف پەيوەندىيە گەلەك دگرنگ و پىدقايەنە. ھزرا نەتەوايەتى ژى ئىكە ژ بنەمايىن ئەوان پەيوەندىيان كو بوويە ئەگەرئ مانەفە و بەيژكرنا ئەوان و پۆلەكى مەزن دژيان و مېژوويا نەتەوہيىن جودا جودايىن دونايىدا گىرايە.

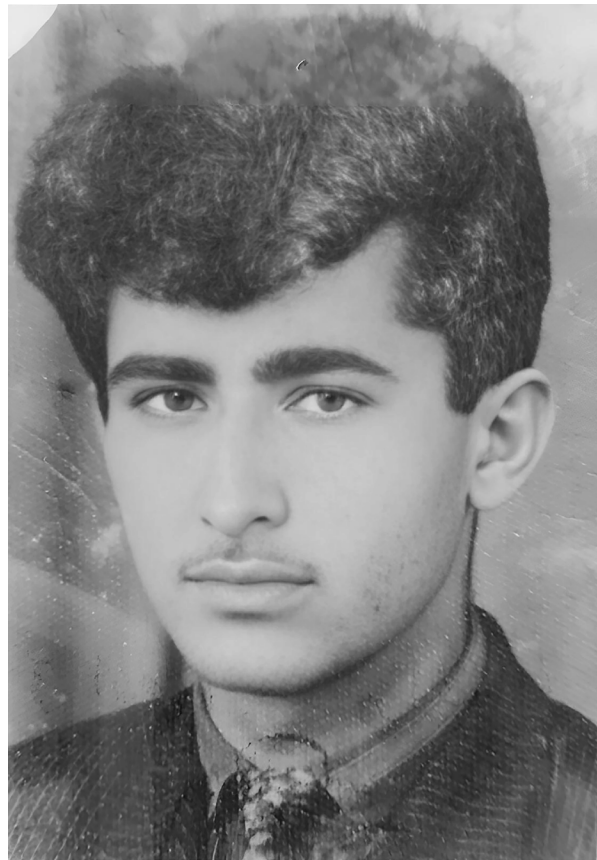
دىسان ھەر ئەف ھزرا نەتەوايەتى بوويە ئەگەرئ بەيژبوون و مانەفا مللەتى كورد، كو د ناقا راپەرىن و بزاقين كوردان و ھۆزانا كوردىدا دياربوويە و پۆلى ھەلبەستقانا ژى

میهفانتین خو کرێیه^(۳) و دمهرد و دهستقه کری بووینه، باب و باپیرین ئهوی ناف و دهنگیا خو هه بوویه ژلایین ئیچیریه^(۴). ههروهسا بنه مالا ئهوان ههردم ل گه ل شوپه شین کوردیدا بووینه، چ وهک پيشمه رگه یان ژى وهک هاریکارین پيشمه رگه ی و شوپه شی^(۵).

وهکو خیزان ئه و د نافا مالا خودا نه هه کهس بووینه، کو ژ (دایک و باب و پینج برا و دوو خوشکان) پیک دهین، بابی ئهوی ب نافی (یاسین نهعمهت بيب) ی زياریه و دایکا ئهوی ب نافی (هیری نهعمهت حامد) ژهوزا نیرهیه. ههروهسا براین ئهوی ژلایین تهمه نیقه (خالد) و (صاحب) ژ ئهوی مهزترن و (ئهسکه ندهر) و (عزهت) ژ ئهوی بچیکترن. خوشکین ئهوی ئیک ب نافی (مهیان) و یادیزی ب نافی (عریف)ه، کو ژلایین تهمه نیقه ژ ئهوی مهزترن^(۱). ههروهسا ئهوی ل وهلاتی (ئیران)ی ل باژیری (یهزد) ل سالا (۱۹۷۶ز) ی^(۷)، ژيانا خویا ههفزیینی ل گه ل کهچه کا کوردا خه لکا باژیری (ئاکری) پیکهینایه^(۸)، ب نافی (چیمه ن ئهحمه د شهریف) ئاکریه ی. کو نها دوو زاروکی هه یین، ئیک ژ ئهوان کهچه ب نافی (زنار) و یی دیژی کوره ب نافی (ژفان)، کو ژلایین تهمه نیقه مهزن بووینه و نها د نافا دام و دهزگه هین حکومه تا (ئهمریکا) دا کارێ خو یی روژانه جی به جی دکهن^(۹). ههفزینا ئهوی (چیمه ن) ی، به رهه مه کت هه ی کو ب زمانی ئینگلیزی چاپکریه، ب نافی (My Life, My food, My Kurdistan) واته: ژيانا من، خارنا من، کوردستانا من) کو نافه روکا ئهوی ل سه رخارین کوردیه^(۱۰).

به رهه مین ئهوی:

ژۆربه یا هه لبه ستفانتین کورد وه کو: (مه لای جزیری و ئهحمه دی خانی و حاجی قادری کوی و پیره میرد و قه دری جان و جگه رخوین و... هتد)، ژ فه ریژا هزر و بیرین خویین پر به ها چه ندین به رهه مین ئه ده بی نفیسه نه و ل پشت خو هیلاینه فه، کو تا نها گه لی کورد شانازی پی دکه ت.

به نگیین زیباری د گه نجاتیاخوه دا

دهوزانا نه ته وایه تیا کوردیدا د هه ر قوناغه کا ژيانا گه لی کورددا مل ب ملی هه موو ره نگیین خه باتی پوله کت پیرۆز و کاریگه ر بوویه. لهوما (به نگیین زیباری) ژى وه کو ئیک ژ هه لبه ستفانتین کورد پۆلی ئهوی ژى د ئه فی بواریا یی ئاشکرا و بهرچاقه. نه مازه د دیوانا (واری شیران) دا.

ژيانانما (به نگیین زیباری):

نافی ئهوی (خه له ف)ه کورێ (یاسین نهعمهت) ییه. ناسنافی ئهوی یی هوزانی (به نگیین زیباری) یه^(۱)، ل ریکه فتی (۱/۷/۱۹۴۸ز) ل گوندی (بانێ) * ل ده قه را زیباری سه ر ب ناحیا دینارتی کو دکه فیه سنۆری قه زا (ئاکری) ل کوردستانا باشوور ژدایک بوویه^(۲)، ل هوزا (زیباری) یا و ژبنه مالا (بادینا) یه، کو بنه ماله کا به رنیاس و ب ناف و دهنگ بووینه و سه ره ده ریه کا باش ل گه ل خه لکتی گوندی و

بارودۇخچىن سىياسى و ئابورى و جىقكى و جوگرافى...
 ھتد، ل كوردستانى دېنە ئەگەر كو مېژووېھ كا تەماما
 سەرھەلدا ناسىئونالېزما كوردى ل بەردەست نەبىت، كو
 يا فەگرېبىت ل دەستېپىكى ھەتا دوماھىكى، لى ئەم ژى دى
 ھەولدىن سەرھەلدا ن و گەشەكرنا ناسىئونالېزما كوردى
 دياربىكەين.

گەلى كورد وەكو تىك ژ گەلىن كەفتارىن خودان ناخ و
 زمان و كەلتور و ناسناما خو ل روژھەلاتا ناقتىن بەرگرېيى
 ل ھەبوونا خو دكەن. ھەر وەكو دەھىتە گوتن كو د بنىاتدا
 (كورد ژ نەژادىن نەتەوھىپن چىايىن زاگروسن، ھەر ل ئەوى
 چىايى ژىايىنە و ھند و ئەورۇپىنە و بنىاتى ئەوان ئارىيە) (۱۱).

زۆربەيا فەكۆلەر و نقىسەرىن كورد و بىانى ل سەر ئەفنى
 باوھرىن دكوكن كو (ھوشياربوونا نەتەوھىي ل دەف كوردان
 ب پەنگەكى رۆن ئاشكرا پىشتى شەرى چالدىران ل ساللا
 (۱۵۱۴)ى سەرھەلدايە، كو شەرى چالدىرانى و ئەنجامىن
 دوپقرا دەھىن ب مېژوويا پەيدا بوون و پىشداچوونا ھزرا
 نەتەوھىي وەكو قۇناغا تىكى يا ھەست پىكرى و ھوشيارىيا
 نەتەوھىيا كوردى و خو جوداكرى ژ نەتەوھىن دىتر دياربىت)
 (۱۲). لى بارۇقا چەرخىن بى بەختىت دىرۇكى باراپتەر ژكارىت

نقىسىت كوردان دايىنە ناخ و بەرزەكرىنە. لەوما يا
 ئاشكرايە كو تىشتى نقىسىت كوردان يى كىمە و ھەتا نھوژى
 وەسايە كو تىشتى نقىسىت كوردان يى كەفن ئەدەب و
 مېژووېھ و ژ ئەدەبى ژى ھۆزان ل قادیيە و كوردان دكەفتدا
 ھەستا خويا نەتەوھىي دەدەب و ھۆزانىدا دەرپىيە،
 لەوما ھزرا كوردى ب ئاشكرايى دەھۆزانا كوردىدا ديارە و
 ل دەمى ئەم ل ھۆزانا كوردى دىترىن، مە كەسى دى بەرى
 ھەلبەستقانى مەزن (مەلایى جىزىرى) نىنە كو دىوانەكا
 تەمام ب زمانى كوردى شىرین ھەبىت و ب ئاشكرايى
 ھەستا نەتەوھىي دەھۆزانىت ئەویدا ھەبىت، لەوما ژبو
 دەست نىشانكرنا دەستېپىكا ھزرا نەتەوھىيا كوردى، دقېت
 ئەم بو ھۆزانا كوردىيا كەفن بزفرىن و بەرى ھەمىيان ژى
 ھەلبەستقانى مەزن (مەلایى جىزىرى) (۱۵۶۷-۱۶۶۰ز)، كو
 ل دوماھىيا چەرخى شازدى و دەستېپىكا چەرخى ھەقدى د
 ژيانىدا بووېھ و ناقتى وەلاتى خو كوردستانى ئىناپە (۱۳). ھەر

ھەروھسا بەردەوام فەكۆلىنېن ئەدەبىيىن جودا جودا ل
 دور بەرھەمىن ئەوان ھاتىنە ئەنجامدان. (بەنگىنى زىيارى)
 ژى وەكو زۆربەيا ھەلبەستقانىن كورد زۆر ھەلبەست
 فەھاندىنە، كو زۆر ژ ئەوان ھەلبەستان نەتەوھىيەكا بەھىز
 و كارىگەر د ناقتا پەنگەدەت و دياربىت، ژ سەرجمى
 ئەوان ھەلبەستىن ئەوى ھەين، (دو) دىوانىن ھەلبەستىن
 پەر بەھا ژى ھاتىنە دروستكرن. كو ب شىوازى ھۆزانا نوى
 نوپخاز ئەف ھەردوو دىوانە فەھاندىنە، ب ئەفى پەنگى ل
 خواری پىكھاتە و ناقتەپۇكا ئەوان باشتەر بەرچاقدىت:

دىوانا (وارى شىران):-

ئەف دىوانە ژ (۲۷) ھەلبەستان پىكدھىت، ھەروھسا
 د قەبارەيەكى مام ناوھندىدا ژ (۸۸) لاپەران پىكدھىت،
 بو جارا تىكى ئەف دىوانە ب پىتىن لاتىنى ھاتىيە نقىسىن
 و چاپخانا (Apec) ل ساللا (۱۹۹۹) ل باژىرى (ستوكھۆلم-
 سوېد) ب ئەركىن چاپكرنا ئەوى رابووېھ، پاشان بو جارا
 دوويى ھاتىيە فەگۆھاستى بو پىتىن رىنقىسا عەرەبى، كو
 چاپخانا (ھاوار- دھۆك) ل ساللا (۲۰۰۹) ب ئەركىن چاپكرنا
 ئەوى رابووېھ.

دىوانا (ئاگرى بەردەوام):-

ئەف دىوانا (بەنگىنى زىيارى) يا ب ناقتى (ئاگرى)
 بەردەوام) ھىشتا نەھاتىيە چاپكرن و بەلاقتىن، ئانكو
 ھىشتا ل ژىر چاپىدايە، لەوما دىت گۆرانكارى د ناقتا
 بەھىنەكرن، وەكو كىمكرن و زىدەكرنا ژمارا ھەلبەستان و
 لاپەران ... ھتد. ھەر چەندە ئەف دىوانە ھىشتا نەھاتىيە
 چاپكرن، بەلى ل گۆرەي زانىارى و دىقچوونا مە ديار بوو
 كو چاپخانا (ھاوار- دھۆك) دى ب ئەركىن چاپكرنا ئەوى
 رابىت، كو (۴۵) ھەلبەستان ب خوفا دگرىت و زىدەترى
 (۱۰۰) لاپەران پىكدھىت.

مېژوويا سەرھەلدا ھزرا نەتەوھىيەتى ل دەف كوردان:

سەرۆک (مەسعوود بارزانی) و هەلبەستفان (بەنگینێ زێباری)

وهكو دييژيت:-

گولێ باغی ئره می (ئیره می) بوهتانم

شەب چراغی شەبێ کوردستانم^(۱۴).

ل دوپف مه لاین جزیری هه لبه ستفانی مه زن (ئه حمه دی خانێ) دهیت. کو گه له ک ژ فه کۆله ران ئه وی ب سه رکیشی هزرا نه ته وه ییا کوردی دده نه ناسکرن. کو ئه و (ل نافه ر سا لێن ۱۶۵۱- ۱۷۰۷ز) ژیا یه و د با به تی نه ته وه ییدا هزر فان و بیر تیه ک ب سه نگه و بیر دۆزا نه ته وه یی ب باشی فه کۆلییه و گه هان دییه ملله تی خو و ب په نگه کئی نوی په رواز کرییه و ب ئا وایه کئی وه سا کو جهی سه رنجی بیت^(۱۵). ههروه سا ژماره کا نفیسه ر و میژوونقیسی ن کوردان سا لا (۱۶۹۵) ب ده ستی کا سه ره له دانا ناسیو نالیزما کوردان دده نه نیاسین. ب پشت به ستنا چه ند دی ره کان ژ هۆزانی ت (ئه حمه دی خانێ) کو ئاماژی ب زیره کی و جو امیری یا کوردان دکه ت و په ختی ل میر و حا کمین کوردان دگری ت کو چه وان بووینه پاشکووی ن رو م و عه جه مان، دیسان دی بیژیت: ئه گه ر کورد د ناف خو دا ئیک با نا و هه فگر تی بیان ل ئه وی ده می رو م و عه ره ب و عه جه م دبوونه خزمه تکارین ئه وان و ب ئه فی په نگی مه کوردان دین و ده ولت ته مام دکرن و دگه هشتینه زانست و حی کمه تان ژ ی. هه ره وه کو

دی بیژیت:-

گه ر دی هه بوا مه ئتتفا که ک

قنیکرا بکرا مه ئنقیاده ک

رو م و عه ره ب و عه جه م ته مامی

هه میان ژ مه را دکر غولامی

ته کمیل دکر مه دین و ده ولت

ته حیل دکر مه علم و حکمه ت^(۱۶).

ههروه سا جه مال نه به ز ژ ی دی بیژیت: (بی کولا کوردان وه کو کریاره ک ژ بو دامه زران دنا ده وله ته کا ناسیو نال ل سه دی هه ژدی ده ستی کر و ل نی فا ئیک ئی ژ سه دی نو زدی گه هشته خه با ته کا چه کداری یا ری کخستی، ئه وژی کو میرین (بابان، سو ران، بادینان، ئه رده لان، بو تان) ده ست ب راپه رین و پی کدادانی کری ل گه ل ده وله تین عوسمانی و ئیرانی دا، هه مییان پی کفه هزر ل دامه زران دنا ده وله ته کا ناسیو نالی دا کرییه^(۱۷). دی سان (ل پشتی ئه حمه دی خانێ) ب دوو چه رخان هه لبه ستفانه کئی دی ب ناف ئی حاجی قادری کویی (۱۸۱۵- ۱۸۹۷ز) ده ییت^(۱۸). کو (پۆ له کئی کاری گه ر دیت دخو رتکرنا بزافا نه ته وایه تی یا کوردان و ب په نگه کئی زانستی و دلسۆزانه ل سه ر دۆزا کوردی و

(وارى شيران) (كوردستان)ه. كو د ئه فى ههلبهستيدا ئه وهسفا خوڤاگرىيا ملله تى كورد دكهت، هه ر ل سه رده مى زوحاكي و مه غوليان و شاهين سه فه وييان و سه دامى زالم تاكو نها، زوردارى لى ها تيه كرن، ب هه مى جوړين چه كان ها تينه چه وساندن، به لى شياينه خوڤابگرن و بهينه فه وه كو كورد، خو ژ بهر ئه وان نه چه ماندييه و هه ر داخازا نازاديين كريبه. هه ر وه كو دبىژيت:-

نه زوحاكي خوونمىژ

نه مه غولين خوونرىژ

نه شاهى سه فه وى

نه شيان و نه كارين

فى وه لاتي بنده ست بكه ن

فى گه لى...

بى دهنك و قىر بكه ن

نه سه دامى هرچ و هوڤ

ب تانك و توپ و فروكان

ب (خه رده ل و سپانيد)

ب ژه هر و تيزافان

نه شيت و نكاريت

فى گه لى به رينيت

چرووسكين نازادى فه مرينيت^(۲۰).

هه ره وسه د ئه فان دىرين هوژانيدا بو دوژمنى ملله تى كورد دياردكهت، كو كوردستان خودان داستان و ميژوو ههلبهستفانه و جهى پيكفه ژيانا ئولييه، له وما چ جارن به رزه نايت و ژناف ناچيت. هه ره وسه دبىژيت: كوردستان خودان ههلبهستفانين وه كو: (ئه حمه دى خانى و جه گه رخوينى و مه لايى جزيرى و حاجى قادرى كويى)يه، له وما چ جارن وندا نايت. ئه ف ههلبهستفانين كوردن كو ئه وى ئاماژه پيكرى، هه مى دپه روښ بوون بو نه ته وايه تيين و نه ته وايه تى د ناڤا هوژانين ئه فاند ب تايه تى (مه لايى

بنه مايين نه ته وه يى بوونى پاره ستا، كو گه لى كورد وه كو ههلبهستفانه كى نه ته وه يى و نازادىخواز و سه ربلند ل (حاجى) دبىريت^(۱۹)

ههنگه دانا نه ته وايه تيين د ههلبهستين (بهنگينى)

زيبارى)دا:

ملله تى كورد ب دىژاهيا ميژوويى تاكو سه رده مى نها ملله تهك بوويه، به رده وام مافى ئه وى ها تيه خو ارن و زولم زوردارى لى ها تيه كرن، ژ ئاخ و وه لايى خو ها تيه ده رتبخست و ئاخ و ملكى ئه وان ل سه ر ناڤى نه ته وه يين دى ها تيه دانان، كو ئه ف ئه گه ره و چه ندين ئه گه رين دى بووينه ريخوشكه ر كو ب دىژاهيا ميژوويى هه ر ل سه رده مى ههلبهستفانين كلاسيكين كورد وه كو (مه لايى) جزيرى و ئه حمه دى خانى و حاجى قادرى كويى .. (هتد) تاكو دگه هيته سه رده مى نها كو گرنگيه كا زور ب لايه نى نه ته وايه تى و هوڤياريا نه ته وه يى به يتتهدان.

بهنگينى زيبارى ژى گه لهك ژ ئه فان نه خوشيان ب چاڤى خو ديتينه و ب سه رى ئه وى ها تينه، له وما هه رزا نه ته وايه تيين و پاراستنا وه لايى و پاره ستان دژى زولما ب سه رى كوردان ده يت و گرنگيا ئاخ و وه لايى بووينه ئه گه رين ب هيژ كو ئه و ژى پينڤيسى خوڤى پر به ها بو نڤيسنا هوژانين نه ته وايه تيين بكارينيت و ئيش و نه خوشى و ئاواره بوون و بى كه سى و هه ژارى و چاره سه رىيا ده ردى گه لى كورد بو نه وه يين داها تى بنڤيسيت و دياربكهت و ب ريكا هوژانين خو هه ستا نه ته وايه تيين د ناڤ ميڤسكى گه نچ و لاوين كورداندا بنه جه بكهت. هه ر وه كو د ئه فان هوژانين ئه وى يين خواريڤا رهنگه دانا نه ته وايه تيين و هه ر و بىرين نه ته وايه تيين ب جوانى به رچاڤ دبىت.

بهنگينى زيبارى د ناڤا هوژانا خو يا ب ناڤى (وارى شيران)دا، ب هه مى رهنگه كى په سنا كوردستانى دكهت، دى شين بىژين مه زنترين هه ستا نه ته وايه تيا ئه وى د ناڤا ئه فى هوژانا ئه ويدا دياردبىت، چونكى هه ر د ناڤ و نيشانين هوژانيدا ئه وى نه ته وايه تى بكارئينايه، كو مه ره م ژ

جزیری) و (ئەحمەدی خان) ب جوانی پەنگەدایە، هەر
و هەکو مە د پشکا دوویدنا ئاماژە ب هەستی نەتەواپەتیا
ئەوان کری. کو د ئەفنی هەلبەستە ل خواریدا هەستی
نەتەواپەتیا هەلبەستفانی ب ئاشکرای دیا ربیت دەما ب
دیروک و هەلبەستفانین کورد دبیژیت:-

دیسان دیروکم، بەرزەنام

وندا نام، بئ ناڤ نام

داستان و هۆزانم

ئەحمەدی خان و جەگەر خوینم

مەلئ جزیری و حاجی قادرم

رۆژ و هەیف و ئاگرم

پیر و کۆچەک و مسحە فارەش

گەلی و پەرستگەها لالەش

ل دیروکی بنقیسن،

ب لاپەر و باپەریت گەش

کوردینۆ ئەم کانئ...؟! (۲۱).

هەمی سەد «مخابن بۆ واری شیران

کو رویشی لئ بکەن گێران»

گەلیی بازی و بئ هەوارم

هەلبەجەیا و پیران و بئ خودانم

و ئەلاتئ پارچە و بریندارم

خوینا قازی و سەعیدی پیرانم

بارزانئ خۆراگرم

شیخ مەحموودی نەمرم

سۆرداش و پیرسئ بئ ناڤم

قەرغئ بئ ناڤم

دەمد و خاکورک و داستانم

دیرکا ب خوینم

دیاربەرک و پیرانم

کوردینۆ ئەم کانئ...؟! (۲۲).

د ئەفنی هۆزانیدا ل دوماهییا هەر پشکەکی ژ پشکین
هۆزانئ دبیژیت: (کوردینۆ ئەم کانئ...؟!) یان دبیژیت:
(کوردینۆ ئەم کینە...؟!) واتە: گەلئ کورد بۆچی ئەم دبی
دەنگین؟ هوین ل کێشەنە؟ رابن و هەستی و دەست
هەلین و ئەلاتئ ئازادکەن، کو نەتەواپەتیا مەزن د
ناڤدا پەنگەدەت. چونکی هەلبەستفانی فیانەکا زۆر بۆ
نەتەوی خۆ د ناڤدا دیارکرییە کو ئەفە ئی هەمی دزفیرتەفە
بۆ کاریگەرییا هەزرا نەتەواپەتی ل دەف هەلبەستفانی کو
ل دیڤ پیناسا (ساتیج حوسەری) دەما مە د ناڤ پشکا
دوویدنا ئاماژە پیکری کو (کاریگەرییا ناسیونالیزمئ دبیته
ئەگەر کو مروڤی نەتەوی خۆ خۆش بڤیت، هەست دکەت
کو ب دل و گیان و ناخ یئ ل گەل هاتییه گریدان و خۆ
و هەکو ئەندامەکی ئەوی نەتەوی دبیته، ب سەرورەری و
سەرکەفتین نەتەوی خۆ دلخۆش دبیته و ب نەخۆشیین
کو ب سەری نەتەوی دەین دلتنەگ دبیته... هتد). کو
ئەف چەندە ئی د ناڤا ئەفنی هۆزانیدا باشی خویا بوویە.

هەر وەسا (بەنگینئ زیاری) دوژمنین کوردان ب
رویشی نافدکەت و ئاماژئ ب وپرانکرنا هەلبەجە و
ئەلاتئ پارچەگری و بریندار دکەت، دیسان بەحسی (قازی
مەحمەدی و شیخ سەعیدی پیران و بارزانئ نەمر و شیخ
مەحموودی نەمر) دکەت کو د بەردەوام بوون ل خەباتئ و
دەیان داستان تۆمارکریه و خۆ گۆری ئاڤا ئەلاتئ کریه،
داکو ناڤئ کوردستانئ و مللەتئ کورد هەر یمینت زیندی.
کو د میژوویا سەرەلدا نا هەزرا نەتەواپەتیا کورداندا مە
ئاماژە ب پۆلئ ئەوان یئ نەتەواپەتیئ کریه. دیسان
و هەسفا جە و باژیرین کوردستانئ و (کەلا دەمد و شەری
خاکورکی...) دکەت، کو گەلئ کورد داستان ل ئەفان جەهان
ئەنجام دایه و خۆراگر بوویه بەرامبەر دوژمنی. کو ئەفە
ژی نیشانا هەبوونا کوپیتکا هەستی نەتەواپەتیئ یه ل
دەف هەلبەستفانی. دەما دبیژیت:-

بەنگىنېن زىيارى د.سەئىد محەمەد ئەمىن و ھونەرمەندى كورد (محەمەد شېخۆ)

گوريا ئاگرى نەورۇزا كوردا
 بۇ درووشمى سەربەستىي
 ئازادىي د نافت جىھانا كەفن دا
 چرا و شەمالكىن يونانى
 گوريا يارىيىن ئولومياتى
 ھەمى نىشانىن ئاگرى نەورۇزى نە
 ھەمى درووشمىن ئازاديا گەلانى ...
 لى ل فى چاخى تىنى ئەم بىندەستىن
 بى رستىن دەف بەستىن^(۳۳).

ھەرۋەسا بەنگىنېن زىيارى د ناقتا ھۇزانا (رەقەندى
 سل)** بەھسى جىھانا كەرۋالل دكەت، كو وژدانىن ئەوان
 ۋەكو بەفرى د سروسارن ل ھەمبەرى مافى كوردان و
 ژېردەستيا كوردان و ئەو زۆلما ل مللەتتى كورد دەھىتەكرن.
 واتە: ئەوى ئەف ھۇزانە ل ئەوى دەمى فەھاندىيە كو
 رژىما بەعس ب ھىزەكا زۆر ھىرش ئىنايە سەر كوردستانى
 و دقيا فەرمانا كوردان راکەت، ئەوبوو مللەتتى كورد ھندەك
 ئاوارەى توركيا بوون و ھندەك ژى ئاوارەى ئىرانى بوون، ل

ھەرۋەسا (بەنگىنېن زىيارى) دەھۇزانا (پىلېت ئازادىي) دا،
 بەھسى ئاگرى نەورۇزى كرىيە و دىيژىت: نىشانا ئازادىيە
 و زۆربەيا گەلان ئاگر بكارئىنايە ۋەك نىشانەك بۇ ئازادىي،
 ھەر ۋەكو چەوان يونانىان ل پىش دەستپىكرنا يارىيىن
 ئۆلۆمپى ئاگر ھەلدكر و پاشى يارىيىن ئۆلۆمپى دەستپىدكر
 كو ئەف ئاگرە كرىيە نىشانەيەك بۇ ئازادىي، ئەوان ئەو
 ئاگر و ئازادى ژ ئاگر و ئازادىيا نەورۇزى ۋەرگرتىيە و
 نەورۇز ژى جەژنا نەتەۋەييا كوردانە، ئەو ھەمى د ئازادىيدا
 دژىن، لى ب تىنى مللەتتى كورد يى بىندەست مایەفە. كو
 ئەفە ژى نەتەۋەييا تىيا ئەوى ب رەنگەكى زۆر جوان ديار
 دكەت. ژبەركو نەورۇز جەژنا نەتەۋەييا كوردايە و پىنگوتن
 ب نەورۇزى نىشانا ھەبوون و بەھىزىيا ھەستى نەتەۋەييا تىيا
 ھەلبەستقانى يە. دەما دىيژىت:-

چرىسكىن ئاگرى نەورۇزى

بوونە بروسكىن مزگىنېن ..

بەرژەنگىن ئازادىي

ھەوار و گازىيىن ئازريانى

دەنگ فەدا چيا و نھالا

ئەز زارۆك بېم من نەدیت ژيان

كو مەزن بېم مال بى ويران

من تام نەكر خۆشيا ژيان

ب جى نەھاتن ھىقى و ژفان

بى وەلات و بى كوردستان

بى كەس و بى پىشت و سەمیان

ل من تال بىن جەژن و سەيران

من تام نەكر خۆشيا ژيان^(۳۸).

ھەرەسا د ناڤا ھۆزانا ب ناڤى (زېرەڤان)، گازی مللەتتى كورد دكەت و دېيىت: ئەگەر ھوین زېرەڤان و پارىزەرېن وەلاتتى خۆ بن و دگەل ئېك بن دەھمى كار و بریاراندا و ئېك باوەربن و خۆ راگر بن ل بەرامبەر ھەمى گرفت و پېگريان، دى سەرکەڤن گەلى كوردا، كو بى شك نەتەوايەتیه كا دلسۆزانەيه، ھەر وەكو دئەڤان چەند دېرېن ھۆزانىدا دياردېت:-

گەر ھىشار و زېرەڤان بن

مل ب مل و ھەف باوەر بن

خۆراگر و سەربلند بن

دى سەرکەڤن گەلى كوردا^(۳۹).

ھەرەسا (بەنگىن زىيارى) د ناڤا ھۆزانا ب ناڤى (براكى) من، براين خۆ ئاگەھدار دكەت، كو زارۆكان پەرورەدە بکەت و بېيىتە ئەوان كو ھەر بخوینن و رېكا خەباتكاران بگرن، ئەوین بۆ كوردایەتیی كاركرى، داکو رۆژا مە كوردان ژى بەھلېت و بشین ئاھا وەلاتتى ئازاد بکەن، ل ژېر دەستى نەياران. ئەف ئامۆزگارېت ئەوى نیشانا ھەڤخەمى و دلسۆزيا ھەستى ئەوى يى نىشتىمانپەرورەيىه. دەما دېيىت:-

براكو بېژە زارۆكان

بگرن رېكا خەباتكاران

بلا زارۆك ھەر بخوینن

دا بەھلېتن بەرەبەيان

ولاتتى بندەست و پارچە

ئازاد كەن ژ دەستى نەياران^(۴۰).

د ناڤا ھۆزانا (گوندى من)، غەربىيا گوندى خۆ دكەت، دەما كو ئەو ژى دوير كەفتى، ئەڤە ژى ھىمايى نەتەوايەتيا ھەلبەستڤانى خۆيا دكەت، كو دېيىت: تو ھەمى دەمان د ناڤا ھزرىن من و خەوتىن منى، دەما كو ئەز ھزرا تە دكەم ھەردەم ئەو رۆژ دەيتە بىرامن كو ھىزەكا ب زۆلم دەملدەست تو رامالى و خەوتىن من ھەمى ھەرفاندى، كو مەرەم ژى زۆلما چەكدارىن رژیما بەعسە. دەما دېيىت:-

ئەى گوندى من، باژېرى من

وہى خەونا كويرا شەڤىن من

بايەك ب گور تو رامالى

ھەرفاندن ئەو خەوتىت من

دەھمان ھۆزانا غەربىيا باب و براين خۆ دكەت و غەربىيا سروشتى جوانى گوندى خۆ يى دەڤەرا چىايى دكەت، كو ئەوى ھەمى ژ دەستدان و ھىلان و ئاوارە بوو. ھەر وەكو دېيىت:-

كانى باب و برايت من ؟

كانى سېبەرا دارا من ؟

كا كولىكا ناڤ باخچى من ؟

ئەى گوندى من، باژېرى من !

وہى خەونا كويرا شەڤىن من !

ئاخينا كەلا دلى من^(۴۱).

دىسان د ناڤا ھۆزانا (زارۆكى من)، ئامۆزگارېيا ل ھەردو زارۆكىن خۆ (ژفان و زنار) دكەت، كو وەلاتتى خۆ (كوردستان) ئى، چ جارار ژ بىرنەكەن و خزمەتا دايك و بايىن خۆ بکەن و ئارمانجا ئەوان ژ بىرنەكەن، كو ھىقىيا ئەوان ئازادىيا كوردستانىيە، دىسان دېيىت: دەما ھوین ب ئازادى پەيدا بووین ل مەزنانىيدا ئازادىا گەلى خۆ ژ بىرنەكەن. كو

و دبیژیت: ئەگەر تو هەبی و ناڤی ته هەبیت ئەی کوردستان، ئەزی سەر بلندم ب ئەوی هەبوونی و دهم خۆرت و گەنجەکی جوان و خودان ژیهکی درێژ، دیسان دەوله مەنددبم ب هەبوونا ته. هەر وه کو دبیژیت:-

گەر تو هەبی سەر بلندم

خورت و لاو و گەنج و رندم

ژی درێژ و دەوله مەندم

های وه لاتۆ .. های وه لاتۆ^(۳۳).

بەنگینی زیباری دەمی کو دیتی دوژمن هەر یی بەردەوامه ل سەر زۆلم و ستەمی، نەشیا زیدەتر خۆ رابگریت و ب ریکا هۆزانی گۆته دوژمنی ئەز بوومه پیشمەرگه و هۆزانەک ل سالاً (۱۹۷۴ز) ب رەنگەکی جوان و تازە ب پیشمەرگه گوتییه، کو دبیژیت: دوژمن باش بزانه ئەز بوومه پیشمەرگه و دی گیان خۆ فیدایی کوردستانی کم، هەر وه سا دبیژیت: دوژمن ئەگەر تو ئاسن بی، ئەز پیلامه و ئەگەر تو خودان بالەفربی، ئەز خودان هزر و بیروباوهرین کوردایه تی می، تو چ جارن نەشی می مه ژناق بهی!!! ئەفه ژیه ته وایه تی و وه لاتپاریزی و شوپره شگیریا ئەوی خۆ یادکەت. هەر وه کو دبیژیت:-

((پیشمەرگه و گیانفیدا))

پیشمەرگه و گیان فیدامه

شیری دەشت و چیا مه ئەز

پلنگی دەحل و بیشامه

دوژمنی دی به هجینم ئەز

دوژمن ئەگەر تو ئاسن بی

مه تالی پیلاییمه ئەز

گەر تو خودان بالەفربی

خودان بیرو باوهرم ئەز

وه لاتۆ مه کوردستانه

ژ بو وی دی خه بتم ئەز^(۳۴).

ئەفه ژیه نیشانا هەبوونا دلسۆزی و نەته وایه تیە کا بهیژه بو زاروکی کوردان، چونکی هەستکرن ب نەته وایه تی می گریدای هەمی بنه مایین جفاکی و پهروهردی و ناخ و سهروه ریا وه لاتیه. هەر وه کو دبیژیت:-

تو شیان و ئەفینا من

تو ژفان و زنارا من

زاروکی من .. زاروکی من

ولاتۆ خوه ژ بیر نه که

دایک و بابا سه خبیر بکه

ئارمانجا وان پیش چاف بکه

هیشیا وان لی تال نه که

زاروکی من .. زاروکی من

تو پهیدا بی ب ئازادی

ژ بیرنه که کو مه زن بی

ئازادیا گەلی کوردی

جوانیا ئەوی ئەردی

زاروکی من .. زاروکی من^(۳۲).

هەر وه سا د ناڤا هۆزانا (های وه لاتۆ)، وه سفا کوردستانی دکەت و دبیژیت: تو خوینا سۆرا د ناڤا له شی منی و رۆناهییا هەر دوو چاقیت منی، ئەفه ژیه بلندترین هەستی نەته وایه تی ئەوی بهرچاڤدکەت، چونکی ئەگەر مروڤی خوین و رۆناهییا چاقان نەمان که واته: مروڤ مر، واته: مروڤ بی وه لات یی مریبه و چ ژیان نینه. هەر وه کو دبیژیت:-

تو هه لاتنا رۆژا منی

خوینا سۆرا له شی منی

تو رۆناهییا چاقیت منی

های وه لاتۆ .. های وه لاتۆ

هەر وه سا د هەمان هۆزاندایه سنا کوردستانی دکەت

بۆ سه پانېت خه لکى بين..!

تا سه پانېت خه لکى ژى بين

ئەم چ جار ئازاد نابىن^(۳۶).

ههروهسا دئهفان چهند دېرېن هۆزانيدا ئاماژى
ب ئېشهكا دىيا گهلې كورد دكەت، كو فەرە گهلې كورد
چاره سەرېكەت، داكو بشېن ب سەرېستى بژىن ئەو ژى
(زېرې رەش)ه، كو دېژىت: زېرې رەش ملكى مەبىت ل ناڤ
ئاخا باب و باپىرا بىت و خه لکى بىانى خۆ پى دەوله مەند
بكەت، بى گومان دى بارامه هەر كادى بىت و دى خانىين
مە ب ئەوئى نەفتى سۆژن و دى هەمى دەمان گهلې مە
ئاوارەى وهلاتان بىت. دشىين بېژىن كو ئەوئى دېژىت: ئەى
مللەت كورد تو خۆ ئازاد بکە و تو ب خۆ ههولبده زېرې
رەش ل بن عەردى بىنه دەر و وهلاتى خۆ پى ئاڤا بکە و خۆ
پى دەوله مەند بکە ژهەمى لايە كېڤه، داكو ب سەرېستى
بژى و ببىه خودان دهولەت. دەما دېژىت:-

زېرې رەش ملكى مەبىت

لەندا باپىرېت مە بىت

ئاگر هەردەم پى ڤه بىت

بىانى خوه پى ئاڤا بکەت

بەهرا مە هەر كادى بىت

خانىي مە بى سۆتى بىت..!

گهلې مە دەرېدەر بىت..!^(۳۷)

ههروهسا بهنگىنى زىبارى دهۆزانا (بارۆڤه)دا، پيش
بىنيا سەرھەلدانهكا ب هيز ل كوردستانى كرپه دژى
دهسته لاتا رژىما بهس و دېژىت: ئەو سەرھەلدان دى
وهكو بارۆڤه و باهۆزان ل خوبخواران و خۆهفروشان و
داگىرکه ران رابىت و دى ل ئەوان كەتە پاپىز و دى ئەوان
پاماليت و رۆخىنيت و ژناف بهت. كو دئهفان دېرېن
هۆزانيدا باشتەر بهرچاڤ دىبىت:-

چاخى ل خوبخواران

ههروهسا بهنگىنى زىبارى دهۆزانا (باركرن)دا، ئاماژى
ب ئەنفالكرنا كوردان دكەت ژلاين رژىما بهسڤه، كو
بهرى ئەوان داىه (خيزى ژېرى)***، ئەو ب كوستانا سۆتى
نافدكەت، كو مەرەم ژى بىابانا گەرم و سۆتپه، كو ل ئەوى
جھى ب توندى هاتپه ئەشكەنجهدان. گونەها ئەوان
ژى ب تنى ئەوه كو كوردن و داخووازا مافى خۆ دكەن،
دەرپىنا ئەفان رويدانين دلتەزىن كو ب سەرى مللەتې
كورد هاتپن ب رېكا هۆزانين خۆ نيشانا ئەوئى چەندپه
كو (بهنگىنى زىبارى) وهكو هەلبەستفان هەست ب
ئەركى بەرپرسىارىپه تپى كرپه، كو نەتەوايه تى بوونا ئەوى
دياردكەت. دەما دېژىت:-

ئەز بار كرم .. ئەز بار كرم

ل ئاخا وهلاتى دویر كرم

ل بهغدايى ڤاژى كرم

هاى وهلاتۆ .. هاى وهلاتۆ

مە نهزانى چ ب سەر هاتۆ...!

بهرى من دا خيزى ژېرى

دېمى كوستانا كوزرى

كى خۆ لڤاند سەر لى برى^(۳۸).

ههروهسا زىبارى د ناڤا هۆزانا (زېرې رەش)***دا،
دېژىت: ئەگەر ئەم هەڤگرتى نەبىن دى هەمى دەمان
ژېردەست بىن و ئەگەر ئەم بۆ خۆ كارنەكەين دى
خزمەتكارين خەلکى بىن و ب ئەڤى پەنگى چ جاران ئەم
ئازاد نابىن. ل شۆڤهكرنا بورى بۆ ئەفان دېرېن هۆزانى
ل خواری، نەتەوايه تپيا هەلبەستفانى ب جوانى ديارديت،
چونكى خەباتى دكەت بۆ هەڤگرتنا مللەتې كورد، چونكى
ئەم دزانين كو ئەڤا هەلبەستفانى دياركرى دەردي مە
كوردايه و دڤىت ئەم چاره سەرېكەين. دەما دېژىت:-

گەر هەڤكار و يەك نەبىن

دى هەر ژار و بندهست بىن

كو كاركەرين خوه نەبىن

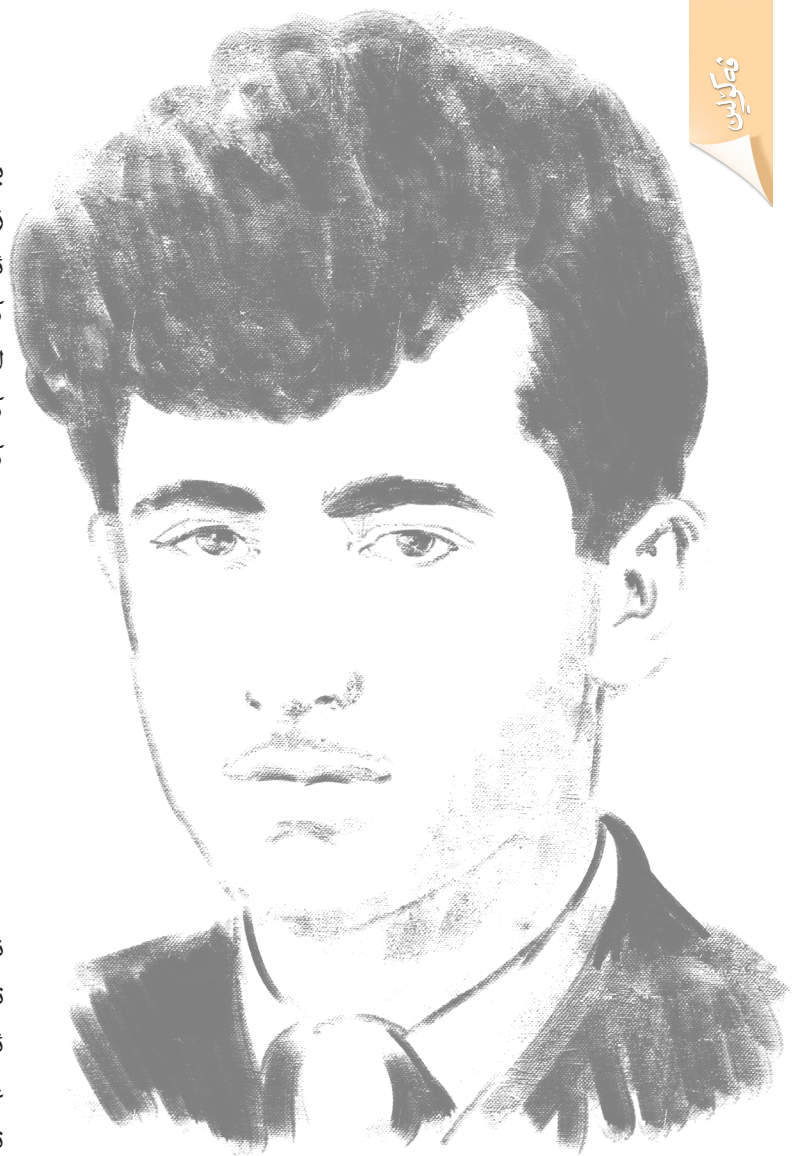
بابه ته کڼی دی بهرچاڼف کرپیه، نهو ژی ناماژئی ب زفرینه فا خو دکهت بو کوردستانی و دبیژیت: راسته نه زئی ل وهلاتی غه ریپیا دژیم، به لی نهی وهلاتی من کوردستان، نه ز ته ناهیلیم و دی ههر زفرمه فه و نه وی لاتا عهردی کو باپیران کیلای، جاره کا دی نه ز دی کیلمه فه و زه فی و شوفا ن دی ب سه روبره که مه فه. کو مه رهم ژئی ناغه دانکرنا وه لاتییه. ده ما دبیژیت:-

ته ناهیلیم .. ته ناهیلیم
ولاتو نه ز ته ناهیلیم
لاتا باپیرا دی کیلم
شوفا و زه فی دی فه و ژیرم
دی هیمه فه .. دی هیمه فه
ولاتو نه ز دی هیمه فه^(۳۹).

ههروه سا د نه فان دیرین خواریدا، دبیژیت: ل ناغ وه لاتیین بیاناندا، نه زئی دهر به دهرم و غه ریپیا ته دکه م و بی وه لات و کهس و کارم نهی کوردستان، نه ز نه سهیرانی مه و دی ههر هیمه فه و ته ناهیلیم. غه ریپیا نه وی بو وه لاتی و بهردهوام گوتنا (ولاتو نه ز ته ناهیلیم) و دهر به دهرم و دی هیمه فه و نه سهیرانی مه، نیشانا وه فاداری و نه ته وایه تی و فیانا نه وویه بو کوردستانی کو نیشتیما نپه روه ره کئی دل سوژ بوویه بو وه لاتی خو. ههر وه کو دبیژیت:-

ل فان وه لاتیین بیانی
دهر به دهرم، نه سهیرانی
بی ولات بم کهس نه دزانی
که ریده بم بی نیهانی
ته ناهیلیم .. ته ناهیلیم
ولاتو نه ز ته ناهیلیم^(۴۰).

ل پشتی خواندن و دیتن و شوفا کهرنا مه بو چه ندین دیرین هه لبه ستین د ناغا دیوانا (واری شیرانا به نگین

که لمیژان، خوه فروشان

داگیرکه ران.... زه خه لان

سال دبیت پاییز،

باروفا و زوریان

بابه لیسک و هوره با

رادبن، دزفرن

دئارزن... دروخینن

دمالن.... نه میز (ته میز) دکهن

پاییزان^(۳۸).

دیسان (به نگینی زیباری) د ناغا هوژانا (ته ناهیلیم).

هۆزائین خۆ ئیخستینه دخزمتا مللهتی کورددا.

۲- (بهنگینی زیباری) پشکهکا زۆر ل ژيانا خۆ د ئاواره بیدا بوراندییه و ل گهل ئەقی چەندی گرنگی ب خواندنا خۆ دایه و کوردایهتی ژێ چ جارن ژبیرنه کرییه.

۳- ل دەستپێکی (بهنگینی زیباری) پشمه رگه بوویه. پاشی وه کو بیژەر ل (ئیزگی دەنگی کوردستانا عیراقتی) کارکرییه، پستی ئاواره بوونا ئەوی بو دەرڤه ی وه لاتی ل (ئیزگی ئەمریکا دەنگی کوردی ل به شی بادینی) دەست ب کاری راگه هاندنی کرییه و ئەوی فیانه کا زۆر بو کاری خۆ یی راگه هاندنی هه بوویه و د نافدا یی سه رکه فتی بوویه.

۴- نه ته وایه تی (ناسیۆنالیزم) ل نیفا دووی ل سه دی هه ژدی سه ره له دایه، کو دزڤرته فه بو (شۆره شا فرهنسی) یا سالاً (۱۷۸۹) ی. دیسان ل چاریکا دوماهی ژ سه دی هه ژدی ل (ئه ورۆپایا رۆژنافا و ئەمریکا) دا سه ره له دایه، له ورا سه دی نۆزدی ژ ی ب سه دی ناسیۆنالیزمی هاتییه نافکرن.

۵- گهلین (عه ره ب و فارس و تورک) پشکه کا زۆر ژ ئاخا کوردستانێ داگیرکرییه و به رده وام زۆلم و زۆرداری ل نه ته وه یین ژیر دهسته لاتا خۆ کرییه. هه ره وه سا ئەفان هه رسێ ملله تان ئیسلامه تی کرییه پره ک ژبو به رژه وه ندیین خۆ و دژی خه لکی بکارئینایه، لی (کوردان) به رده وام خه بات کرییه بو بده ستقه ئینانا مافین خۆ و ئیسلام و دهسته لاتا ئیسلامی د به رژه وه ندییا ئیسلام و مرۆفایه تیییدا بکارئینایه.

۶- نه ته وایه تی و هه رزا نه ته وایه تیی ل ده ف (کوردان) دزڤرته فه بو هۆزانا نفیسییا که فن، کو بو جارا ئیکن دهۆزائین (مه لاین جزیری) دا دیاردبیت و ل ده ف (ئه حمه دی خان) باشتر و به رفه ره تر گه هاندییه ملله تی کورد و پاشی د نافا راپه رین و بزاقین کوردیدا ره نگه فه دایه و گه شه کرییه.

۷- د ناف هه له بستین (بهنگینی زیباری) دا ب ریزه په کا زۆر هه ستی نه ته وایه تیا ئەوی دیاردبیت وه کو هه می هه له بستفانین دیترین کورد. نه خاسمه د ناف دیوانا (واری شیران) دا. کو گه له ک یی ب ئاخ و که لتور و ناسناما کوردیقه گریدایه.

زیباری)، ژلاین (نه ته وایه تی) یقه، دیاردبیت کو ئەو نه به سه بته ننی نیشتمانه په ره ره، به لکو هه زرو بیر و تیگه هه شته نا ئەوی ژ ی تیکه له بوویه دگهل نه ته وایه تیی، کو ب ئەقی چەندی ئەوی خه زمه ته کا مه زن گه هاندییه گه لی کورد، راسته ئەو ل ده رفه ی وه لاتی ژيانا خۆ دبورینیت، لی هه ر ب رح و گیان و هه ست و سۆزه کا راست و دروست دگهل ملله تی کورد و ئاخا کوردستان بوویه، ئانکو دشین بیژین: نه ته وایه تی بوونا ئەوی د نافا وه لاتی و ل ده رفه ی وه لاتی وه ک هه ف بوویه و چ کیماسییه ک ب خۆقه نه دیتییه، هه ر وه کو د نافا هۆزائین ئەوی باشتر هاتییه خۆیا کرن، هه ره وه سا ژبه ر نه گه رین نه ته وایه تی و سیاسی ئەو به رده وام دئاواره بیدا ژیا، وه کو هه ر کورده کی دلسۆز چه ندين رۆژین نه خۆش و پر ئیش ل ژیر دهسته لات و زۆلما رژیما به عس بوراندینه، لی هه ر داخا ژا زادیی کرییه بو ملله تی کورد، کو ئەو ژ ی وه کو هه می ملله تین دنیایی بیته خودانی ده وله تا خویا تایه ت و به رگریی ل ماف و هه بوونا خۆ بکه ت و ب نازادی بژیته. مینا هه می گه لین جیهانی ئەوین خودان سه ره وه ری و ئاخ و وه لاتی خۆ. ئەفه خه ونا (بهنگینی زیباری) و هه ر کورده کییه ل هه ر جیهانی هه بیت. ژبلی ئەفان هه له بستین مه ژیگریی کو ب ئاویه کی به رچا ف هه ستی نه ته وایه تیا ئەوی د نافدا خۆیا دبیت. چه ندين هه له بستین دیتر ژ ی د ناف دیوانا (واری شیران) دا هه نه، کو ده ربړینی ژ هه ستی نه ته وایه تیا (بهنگینی زیباری) دکهن. مینا ئەفان هه له بستان: (که وی خورت، سه یران و کۆفان، په یدا بوون، بی ئیخبال، تالیۆز). لی ژبه ر دریز بوونا سنۆری فه کۆلینی ژ ریئمایین زانستی مه نه شیا ئاماژی یی بکه ین.

ئه نجام

پشتی ب دوماهییک هاتنا ئەقی فه کۆلینی ئەم گه هشتینه چه ند ئه نجامه کان به ئەقی ره نگی ل خوارێ:-

۱- (بهنگینی زیباری) که سه کی ره وه شه نبیر و زاناو نیشتمانه په ره ره بوویه، ئیک ژ ئەوان هه له بستفانین کورد بوویه کو گرنگی ب نه ته وایه تیی دایه و پشکه کا زۆر ژ

پهراویز:

۱۷. د. جعفره رعلی، ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، ل ۱۳۲.
۱۸. د. رشید فندی، په یادابوونا هزارا نه ته وهییا کوردی، ل ۳۵.
۱۹. کامیران محمه د نه بی، قوناغین و هرا را هزارا نه ته وایه تی د هوژانا کوردیدا...، ل (۱۷۹-۱۸۱).
۲۰. به نگینی زیباری، دیوانا واری شیران، چ ۲، چاپخانا هاوار، دهوک، ۲۰۰۹، ل (۹-۱۰).
۲۱. هه مان ژیده، ل ۱۵.
۲۲. هه مان ژیده، ل (۱۷-۱۸).
۲۳. هه مان ژیده، ل (۲۱-۲۲).
- ** (ره فندی سل): ل دیف گوتنا (عزت) ی، به نگینی به حسنی خوږه ل ده منی ئاواره بی و غریبی و بی خودانی ل وه لآتین ده رفه.
۲۴. به نگینی زیباری، دیوانا واری شیران، ل ۲۴.
۲۵. تهوفیق سه لیم ئاکره یی، واری شیران په توكه کا هه لبه ستین هوژانغان به نگینی زیباری، گ: خازر، ل ۴۱.
۲۶. به نگینی زیباری، دیوانا واری شیران، ل ۲۷.
۲۷. هه مان ژیده، ل ۳۵.
۲۸. هه مان ژیده، ل (۳۷-۳۸).
۲۹. هه مان ژیده، ل ۴۲.
۳۰. هه مان ژیده، ل ۴۵.
۳۱. هه مان ژیده، ل (۴۶-۴۷).
۳۲. هه مان ژیده، ل ۵۳.
۳۳. هه مان ژیده، ل (۵۷-۵۸).
۳۴. هه مان ژیده، ل (۵۹-۶۰).
- *** (خیزی ژیری): مه رهم ژی باشووری عراقی یه، بیابانا سوتی.
۳۵. به نگینی زیباری، دیوانا واری شیران، ل ۶۲.
- **** (ژیری ره ش): مه رهم ژی نه فتا ره شه.
۳۶. به نگینی زیباری، دیوانا واری شیران، ل ۶۶.
۳۷. هه مان ژیده، ل ۶۷.
۳۸. هه مان ژیده، ل (۷۳-۷۴).
۳۹. هه مان ژیده، ل ۷۵.
۴۰. هه مان ژیده، ل (۷۵-۷۶).

۱. د. سه عید محمه د نه مین ئیبراهیم، (نزیکتین هه فالی نه وی)، راپورت، هه فلیت، ۲۰۱۶/۱۱/۱۵، و: جابرمحه د نه مین ئیبراهیم، ل مالا نه وی، ئاکری، ۲۰۱۶/۱۲/۱۰، ده مژمیر (۹) ئی شه فی.
- * (بانئ): نافئ گونده کئ ده فه را زیباری، کو ب واتایا جهه کن بلند دهیت، ئانکو نافئ گوندی ل دیف جهی گوندیه.
۲. عزت یاسین نه عمه ت، (برای نه وی)، چاپیککه فتن، ل مالا نه وی، ئاکری، ۲۰۱۶/۱۱/۱۱، ده مژمیر (۴) ئی ئیشاری.
۳. نه سکه نده ر یاسین نه عمه ت، (برای نه وی)، چاپیککه فتن، ل مالا نه وی، ئاکری، ۲۰۱۶/۱۱/۱۳، ده مژمیر (۸) ئی شه فی.
۴. شاکر محمه د نه مین ئیبراهیم، (خارزای نه وی)، چاپیککه فتن، ل مالا نه وی، ئاکری، ۲۰۱۶/۱۱/۹، ده مژمیر (۱۰) ئی شه فی.
۵. محمه د نه مین عه بدوله جید عه بدوللا، (خزمی نه وی)، چاپیککه فتن، ل مالا نه وی، ئاکری، ۲۰۱۶/۱۱/۱۰، ده مژمیر (۸) ئی شه فی.
۶. نه سکه نده ر یاسین نه عمه ت، چاپیککه فتن بوری.
۷. عزت یاسین نه عمه ت، چاپیککه فتن بوری.
۸. د. سه عید محمه د نه مین ئیبراهیم، راپورتا بوری.
۹. نه سکه نده ر یاسین نه عمه ت، چاپیککه فتن بوری.
۱۰. خسرو خالد یاسین، (برازای نه وی)، چاپیککه فتن ئیکئ، ل مالا نه وی، ئاکری، ۲۰۱۶/۱۱/۳۰، ده مژمیر (۹) ئی شه فی.
۱۱. د. ئیدریس عه بدوللا، شارستانیته تی کورد، چ ۱، چاپخانه ی مناره-هه ولیر، ۲۰۱۲، ل ۱۰.
۱۲. خه لات مووسا یوسف، زمانئ نه ته وهی دته فگه را رزگاربخوازا کوردیدا، چ ۱ چاپخانا حاجی هاشم-هه ولیر، ۲۰۰۶، ل (۴۱-۴۲).
۱۳. بو پتیزانینان بنیره: د. ره شید فندی، په یادابوونا هزارا نه ته وهییا کوردی، ل (۸-۱۱).
۱۴. ته حسین ئیبراهیم دوسکی، دیوانا مه لایئ جزیری، چ ۲، چاپخانه یا خانئ-دهوک، ۲۰۱۱، ل ۳۲۶.
۱۵. د. ره شید فندی، په یادابوونا هزارا نه ته وهییا کوردی، ل (۲۳-۲۵).
۱۶. ته حسین ئیبراهیم دوسکی، مه م و زینا نه حمه دئ خانئ (دانه یا عه زیزی کورئ شیربارئ مامزیدی نه و ل سالآ (۱۱۶۵) کۆچی هاتییه نفیسین)، چ ۱، چاپخانا حاجی هاشم-هه ولیر، ۲۰۰۸، ل ۴۷.